

Tilsammen udgør bidragene en grundig og lærd redegørelse for forhold omkring altertavlen. Og tilsammen bringer de læseren i større forvirring over end afklaring af visse centrale spørgsmål, som Søren Kaspersen opstiller s. 137: Er det værkstedet eller bestilleren der bestemmer en udsmykning? Er værkstedets gennemgående billedsprog bestemt af mester eller af gejstlige myndigheder? Er bestillerne præst, kirkeværger og menighed i de forskellige sogne eller er det enkeltpersoner, d.v.s. betales udsmykningerne af fabricatienden eller af private midler?

H.V. Gregersen opfatter s. 31 kirkens senmiddelalderlige udvidelse som udtryk for en befolkningsforøgelse i sognet, mens Otto Norn ser udvidelsen som udtryk for øget velstand (s. 35). Gregersen mener at det er løjtingerne, altså sognefolket, der har anskaffet tavlen (s. 31), mens Søren Kaspersen antyder at biskop og domkapitel formodentlig i samarbejde med ledende adesslægter eller kongemagten har udgjort den åndelige og økonomiske baggrund for udsmykningen (s. 138). Ulla Haastrup spørger side 68: »Er det præsten, der selv har betalt altertavlen af kirkens og egne midler?« Norn sætter indirekte slesvigbispen som bagmand for kalkmalerierne (og tavlen), hvorfor han naturligt skriver, at »det er ikke til æstetisk nydelse i nutidig forstand, Løjt kirkes altertavle er frembragt, men til en højere form for åndelig oplysning, som middelalderens teologer så ofte taler om« (s. 38). På samme måde opfatter Kaspersen kirkens udsmykning som de øverste kirkemyndigheders visuelle bidrag til en kirkereformatorisk bevægelse.

Men når Merete Geert Andersen taler om, at altertavlens mange helgenfigurer opfyldte et behov hos senmiddelalderens mennesker, må man vel formode, at hun deler Gregersens tolkning, nemlig at sogneboerne har bestilt og bekostet den nye tavle til opfyldelse af deres religiøse behov (s. 103). Derimod betragter Norn den store helgenskare som et forfaldstegn i kirkeinstitutionen (s. 36), ligesom han anfører, at det er »ikke helt sikkert, at Løjtboerne i det daglige har set så forfærdelig meget til deres pragtfulde altertavle« (s. 38).

Alle vi andre kan takke De unges Kunstkræds for at vi dagligt kan glæde os over Løjttavlen, et sønderjysk alterskab.

Axel Bolvig

NYERE TID

HEINZ DUCHARDT (Hrsg.): *Herrscherweihe und Königskrönung im Frühneuzeitlichen Europa*. Schriften der Mainzer Philosophischen Fakultätsgesellschaft 8. Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1983. VI, 126 s. 38 DM.

Som det er tilfældet med mange værker af broget indhold, fortæller titlen mere om udgiverens aspirationer og forhåbninger end om indholdet. I virkeligheden er der tale om en samling foredrag holdt i Mainz i februar 1982 ved en festlig lejlighed. Med dette forbehold rummer det lille skrift mange udmærkede bidrag, der belyser emnet, blot altså ikke en samlet, koordineret fremstilling. Man er heller ikke på noget tidspunkt standset op for at overveje, hvorved kroningsceremonier i grunden har interesse udover det kuriøse.

Kronologisk spænder foredragene fra reformationen til zar Nicolai I's polske kongekrönning 1829. En fremtrædende placering indtager Christian III's krönning

1537, der fremhæves som Europas første protestantiske kongekroning. Den er behandlet af Erich Hoffmann, kendt for sit værk om det danske kongevalg i middelalderen (anmeldt i dette tidsskrift bd. 79, 1979, s. 226-27), som desuden griber tilbage til især Christoffer af Bayern og videre frem til enevælden. Hoffmann ser med rette kroningen som et led i bestræbelserne for at fastslå primogenituren. Man kunne tilføje, at effekten indtil middelalderens slutning var beskeden. Kun dynastiske tilfældigheder, fraværet af yngre kongesønner, bevirkede, at Danmark ikke i højere grad, end tilfældet var, sønderledes af tronstridigheder.

Mikael Venge

STEINAR IMSÉN: Superintendenten. En studie i kirkepolitikk, kirkeadministrasjon og statsutvikling mellom reformasjonen og eneveldet. Oslo, Universitetsforlaget, 1982. 419 s. 168 no.kr.

I denne doktorafhandling (fra Trondheim universitet) undersøger forf. de norske superintendents politisk-administrative funktioner og superintendentembedets udvikling som led i den generelle statsudvikling i Danmark og Norge i det ovennævnte tidsrum. Han stiller to hovedspørgsmål til kildematerialet: hvor vidt og evt. hvordan blev superintendenterne knyttet til kongen, og hvilken rolle spillede de i udformningen af det nye kongelige magtapparat, det offentlige religionsvæsen? Hovedstammen i kildematerialet er kongebreve og breve fra lokale instanser til centralstyret. Hertil kommer bl.a. lensregnskaber, gejstlige jordebøger, kirkeregnskaber, retsakter fra domkapitlerne og herredagene, og endelig kilder, som belyser lokale gejstlige forhold som f.eks. visitatsberetninger og dagbogsoptegnelser. Afhandlingen falder i tre hovedafsnit Superintendentlønningen (29-112), Superintendentansættelserne (113-153) og Superintendenterne og den gejstlige embedsetat (156-289). Efter konklusionen (290-96) følger noter, 31 tabeller, kilde- og litteraturlister.

Under sin minutiøse gennemgang af de økonomiske forhold, hvor forf. koncentrerer sig om genant, bolig- og avlsgården og forlenerne, kan han ganske bekræfte den velkendte opfattelse, at disse nye lutherske bisper på det nærmeste blev sat på sulteløn. Men han påviser også, hvorledes der var individuelle forskelle, afhængigt af lokale forhold, og han fremhæver den lønmæssigt vigtige nydannelse, der skete, da det blev praksis at gøre superintendenten til medlem og leder af kapitlet. I slutningen af 1500-tallet øgedes hans økonomiske og sociale status, men her som på alle andre felter var superintendenten totalt afhængig af kongen. Vigtig er også forf.'s påvisning af den lokale embedsetats udvikling, hvor superintendenterne var de første. Endvidere kan man kun give forf. ret, når han – vendt mod tidligere forskere – understreger vigtigheden af at undersøge praksis vedr. superintendentansættelserne, i stedet for blot at holde sig til loveksterne. Konklusionen af hans analyse er atter, at kongens godkendelse var det vigtigste af alle leddene. Et resultat, som forekommer indlysende rigtigt. Ingen steder i samfundet var kongens magt så stærkt som på religionsområdet. Interessant er også oplysningen, at man kun kan påvise »frie valg« i 7 tilfælde blandt de 29 som blev superintendenter frem til enevælden. Under forholdet mellem superintendenten og den øvrige gejstlighed viser forf. endelig hvorledes